

**ԼԻԱՆԱ ԱՂԱՔԵԿՅԱՆ  
(ՀՊՄՀ)**

**ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՈՌՄԵԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿԻԼԻԿՅԱՆ  
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈԽԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ  
12-ՐԴ Դ. 80-ԱԿԱՆ ԹԹ.**

12-րդ դարի վերջին քառորդին Մերձավոր Արևելքում քրիստոնյա և մահմեդական տարբեր քաղաքական ուժերի դրսևորած հավակնությունները և դրանց իրագործման ուղղությամբ մշակված ծրագրերն իրենց ազդեցությունը թողեցին նաև Սրբազան Հռոմեական կայսրության և Կիլիկյան Հայաստանի հարաբերությունների վրա՝ հիմք դնելով երկու քրիստոնյա պետությունների միջև դիվանագիտական փոխառնչությունների հաստատմանը:

Տրամաբանական պետք է համարել խաչակրաց արշավանքների դարաշրջանում երկու պետությունների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների ուսումնասիրության շրջանակներում հատկապես 12-րդ դ. 80-ական թթ. տեղի ունեցած զարգացումների շեշտադրումը, քանզի խաչակրաց առաջին երկու արշավանքների ժամանակ Սրբազան Հռոմեական կայսրության և Կիլիկիայի հայոց իշխանության միջև որևէ լուրջ դիվանագիտական առնչության օրինակ մեզ հայտնի չէ: Ի թիվս այլ հանգամանքների, դա թերևս պայմանավորված էր նախ նրանով, որ խաչակրաց առաջին արշավանքի ժամանակ Կիլիկիայի հայկական իշխանությունը դեռևս որպես անկախ պետություն կայացման փուլում էր: Ինչ վերաբերվում է Սրբազան Հռոմեական կայսրությանը, ապա վերջինս՝ ի տարբերություն հաջորդող արշավանքների, երկրորդ արշավանքի ժամանակ ներքին և արտաքին որոշակի դրդապատճառներից ելնելով, դեռևս բացահայտ կերպով չէր արտահայտում սեփական քաղաքական ծրագիրը: Այսպիսով, Շտաուֆենների և հայերի՝ գերմանացի պատմաբան Պ. Հալֆթերի կողմից դիպուկ կերպով «էկզոտիկ» որակված փոխհարաբերությունները<sup>1</sup> պայմանավորված էին այն քաղաքական շահերով, որոնցով առաջնորդվում էին կողմերը խաչակրաց երրորդ արշավանքի նախօրեին: Բնականաբար, քննարկվող

---

<sup>1</sup> Halfter P., Die Staufer und Armenien, Von Schwaben bis Jerusalem. Facetten staufischer Geschichte (Veröffentlichungen des Alemannischen Instituts 61), Sigmaringen, 1995, S. 187.

Ժամանակաշրջանում Հռենիշտաուֆենների և Ռուբինյանների միջև դիվանագիտական փոխհարաբերությունների հաստատման և պահպանման հարցում կողմերից յուրաքանչյուրն ուներ սեփական դրդապատճառները:

1. Կիլիկիայում վասալական գերակայությունը կամ նրա հետ դաշնակցային հարաբերությունները Շտաուֆեններին կտար կայսրության գերիշխանությունը դեպի Արևելք ընդարձակելու հնարավորություն՝ տարածաշրջանում կայսրության և պապականության համար ստեղծելով շահեկան դիրք:

2. Մերձավոր Արևելքում Եգիպտոսի սուլթան Սալահ ադ-Դինի տարած հաղթանակներից հետո կայսրությունը Կիլիկյան Հայաստանը դիտարկում էր որպես արևելյան քրիստոնեական մշակութային համակարգի ներկայացուցիչ, որը դառնալու էր քաղաքակրթական կամուրջ արևմտյան և արևելյան քրիստոնեական միջավայրերի միջև: Կայսրության համար հայոց իշխանության հետ հարաբերությունների հաստատումն ուներ ավելի շատ քաղաքակրթական, քան զուտ քաղաքական նշանակություն:

3. Լևոն Բ-ն ուներ Արևմտյան կայսրության աջակցության կարիքը՝ իր իշխանությունը խաչակրաց պետությունների համակարգում ընդգրկելու համար:

4. Շտաուֆենները և Ռուբինյաններն ի դեմս Բյուզանդիայի ունեին ընդհանուր հակառակորդ:

Երկու քաղաքական ուժերի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացման և որպես վերջնարդյունք Սրբազան Հռոմեական կայսրության թագով թագադրվելու հարցում Կիլիկյան Հայաստանի տեսանկյունից առաջնային էին նաև հետևյալ գործոնները.

1. Թագադրվելով արևմտյան թագով՝ Լևոն Բ-ն Կիլիկյան Հայաստանը կներառեր տարածաշրջանում դեռևս ակտիվ դերակատարում ունեցող խաչակրաց համակարգի մեջ:

2. Արևմուտքից ստացած թագը Լևոն Բ-ին հնարավորություն կտար իրագործել իր՝ հայ-անտիոքյան միացյալ պետություն ստեղծելու ծրագիրը՝ միավորելով նույն կրոնը դավանող, բայց տարբեր քաղաքակրթական միջավայրեր ներկայացնող (խաչակրաց և արևելյան քրիստոնեական) քաղաքական ուժերին:

Պատահական չէր, որ հենց նշված ժամանակահատվածում, երբ ստեղծվել էր նման նպաստավոր արտաքին և ներքին իրավիճակ, հայ հասարակական-քաղաքական շրջանակներում սկսեց քննարկվել հա-

յոց թագավորության վերականգնման հարցը, ինչպես նաև, որպես այդ հարցի լուծման առաջին քայլ, արքայական խորհրդանիշները Բյուզանդական կայսրությունից (Արևելքից) կամ Սրբազան Հռոմեական կայսրությունից (Արևմուտքից) ստանալու խնդիրը: Միջնադարում ընդունված քաղաքական ընկալումների համաձայն իշխանին որպես թագավոր կարող էին օժել միայն Հռոմի պապը կամ կայսրը<sup>2</sup>: Ըստ այդմ, Կիլիկիայի հայկական իշխանությունը ևս՝ որպես միջազգային հարաբերությունների սուբյեկտ, պետք է ընտրեր այս ուղին, քանզի միայն նման ճանապարհով նրա կողմից ձեռք բերված թագավորության կարգավիճակը կարող էր ստանալ միջազգային ճանաչում:

Միջնադարյան իրավաքաղաքական գիտակցության մեջ սովորաբար թագադրությունը ենթադրում էր նաև որոշակի քաղաքական կողմնորոշում: Ճիշտ է, որպես կանոն դա պայմանավորված էր լինում կոնկրետ ուժերի փոխդասավորվածությամբ, այնուամենայնիվ Ռուբինյան իշխանները պարտավոր էին ավելի, քան երբևէ հետևողականություն ցուցաբերել արտաքին քաղաքական կողմնորոշման հարցում՝ հաշվի առնելով հայոց պետության համար դրանից բխող բոլոր հնարավոր հետևանքները: Անշուշտ, իրադարձությունների նման ընթացքը ձեռնտու էր նաև Սրբազան հռոմեական կայսերը առաջին հերթին այն պատճառով, որ կայսրությունից Կիլիկյան Հայաստանի վասալական կախվածության հնարավորությունը, առավել ևս, եթե հեռանկարում խոսքը լինելու էր ոչ թե սոսկ իշխանության, այլ Հռոմի պապի և կայսեր կողմից ճանաչված քրիստոնեական թագավորության մասին, կարող էր դառնալ հերթական գործնական քայլը համաքրիստոնեական գաղափարախոսության կենսագործման ճանապարհին:

Ըստ պատմագիտական գրականության մեջ շրջանառվող առավել ընդունված տեսակետի՝ Սրբազան Հռոմեական կայսրության և հայոց իշխանության միջև դիվանագիտական հարաբերությունների առաջին հավանական փորձերը թվագրվում են 12-րդ դ. 80-ական թվականներով՝ մասնավորապես 1184 թվականով<sup>3</sup>: Խոսքը Հռոմի Լուկիոս Գ պապի (1181-1185 թթ.) կողմից հայոց կաթողիկոս Գրիգոր Դ Տղային (1173-1193 թթ.) ուղարկված նամակի մասին է, որում արձարձվում էր հայոց եկեղեցու կողմից կաթոլիկ եկեղեցուն կատարվելիք

<sup>2</sup> Այս մասին մանրամասն նույն տեղում, Տ. 195:

<sup>3</sup> Halfter P., Die Staufer und Armenien, S. 190: Հմմտ. Halfter P., L'Église arménienne entre la papauté et les Byzantins aux XII et XIII siècles, Paris, 2009, p. 67.

դավանաբանական զիջումների հարցը<sup>4</sup>. «Ընդ կարգաց գրոցս յիշի առանձինն ի խորագրի թղթոցն և Ձեռնադրութեանն կարգ ըստ Լատինաց, որում համաձայն գտանին բազում մասամբ...»<sup>5</sup>:

Նամակի ուղարկման տարեթիվը համընկնում է այն ժամանակահատվածի հետ, երբ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսը գտնվում էր Վերոնայում, և սրբազան կայսեր ու Հռոմի պապի միջև ընթանում էին ակտիվ բանակցություններ հոգևոր և աշխարհիկ իշխանությունների փոխհարաբերությունները վերջնականապես հստակեցնելու, ինչպես նաև խաչակրաց նոր արշավանքի կազմակերպման հետ կապված խնդիրների շուրջ: Ուստի, չի բացառվում, որ կայսրության և Կիլիկյան Հայաստանի միջև արդեն այս ժամանակ տեղի ունեցած լինեն դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման առաջին փորձերը:

Վարդան Վարդապետի վկայությամբ, քննարկվող ժամանակաշրջանում պապական արքունիք է ներկայացել հայկական պատվիրակությունը՝ Փիլիպպոլիսի հայ պատվիրակի գլխավորությամբ, որի նպատակն էր ներկայացնել Բյուզանդական կայսրությունում հայ եկեղեցական համայնքի ծանր վիճակը: Ստեղծված իրավիճակը հաշվի առելով՝ Գրիգոր Դ-ն Փիլիպպոլիսի պատրիարքին, ում եկեղեցական ծուխը Արևելահռոմեական կայսրությունում ամենակարևորներից էր, հանձնարարում է օգնության խնդրանքով դիմել պապին: Ըստ Վարդանի՝ Լուկիոսը ոչ միայն ջերմ ընդունելության է արժանացնում պատվիրակությանը, այլև ժողովում է Արևմուտքի հոգևոր և աշխարհիկ մեծամեծերին «և հաւաքեաց առ ինքն զամենայն պատուաւորս»<sup>6</sup> (ըստ հեղինակի՝ նրանց թվում էին Անգլիայի և Ֆրանսիայի թագավորները,

<sup>4</sup> Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մխիթարեան մատենադարանին ի Վիեննա, Հ. Բ., Հաւաքածոյ, Վիեննա, 1963, էջ 78-79: Հմմտ Բոգոյան Ա., Պապությունն ու հայերը վաղ և զարգացած միջնադարում (առաջին շրջաններից մինչև 1198 թ. եկեղեցական միության հաստատումը), «Էջմիածին», 1996, դեկտեմբեր, ԺԲ, էջ 121-22:

<sup>5</sup> Դ. Ալիշան, Սիսուան, Համագրութիւն հայկական Կիլիկիոյ եւ Լեւոն Մեծագործ, Վենետիկ, 1885, էջ 466: Հմմտ Գ. Հովսեփյան, Հովսեփյան Գ., Յիշատակարանք ձեռագրաց. Հ. Ա., Ե դարից մինչև 1250 թ., Անթիլիաս, 1951, էջ 537: Ներսէս Լամբրոնացու կողմից կատարված նամակի ամբողջական թարգմանությունը ներկայացված է Մ. Չամչյանի «Պատմություն հայոց» աշխատության մեջ: Չամչեանց Մ., Պատմութիւն հայոց, Հ. 3, Վենետիկ, 1786, էջ 142-144:

<sup>6</sup> Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, Լուսաբանեալ ի Վենետիկ, 1862, էջ 134:

Սրբազան Հռոմեական կայսրը և նույնիսկ Երուսաղեմի լատինական և Իսպանիայի պատրիարքը<sup>7)</sup> և ընդհանուր նամակով դրական պատասխան է տալիս կաթողիկոսին:

Բիարկե, հայ պատմագրի այս տեղեկատվությունը չափազանցված էր և չէր կարող զերծ մնալ սուբյեկտիվ գործոնների ազդեցությունից. «Ցանկությունը՝ հնարավորինս ապահովելու սեփական գործի պաշտոնական հիմքերը, այստեղ իրավունք է տալիս հայկական ժամանակագիրներին՝ առաջնորդել փետուրին»<sup>8)</sup>:

Չափազանցությունը կայանում է նրանում, որ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսը չէր կարող ներկա լինել վերոնշյալ ժողովին, երբ Լուկիոս Գ-ն նամակ էր գրում հայոց կաթողիկոսին: Պահպանվել է նամակի հայերեն թարգմանությունը, և այն թվագրված է դեկտեմբերի 3-ով, իսկ որպես ժողովի անցկացման վայր մատնանշված է Վերոնան<sup>9)</sup>: Ֆրիդրիխի և պապի հանդիպումը տեղի էր ունեցել դեռևս հուլիսի 22-ին, մինչդեռ քննարկվող ժամանակահատվածում գերմանական կայսրը ժամանակավորապես լքել էր Վերոնան ու գտնվում էր Ցիվիդալում, որտեղից նա Վերոնա վերադարձավ ավելի ուշ: Բիարկե, սա ամենևին չի բացառում հայկական պատվիրակության և Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի հանդիպման հնարավորությունը, սակայն փոքրացնում է դրա հավանականությունը:

Շտաուֆենյան տիրակալի հետ Փիլիպպոլիսի եպիսկոպոսի հանդիպումը տեսականորեն կարող էր տեղի ունենալ հոկտեմբերի կեսից մինչև նոյեմբերի սկիզբ ընկած ժամանակահատվածում կամ դեկտեմբերի երկրորդ կեսին, երբ կայսրը վերադարձել էր Վերոնա, չնայած նման հանդիպման մասին որևէ արժանահավատ տեղեկություններ չեն պահպանվել<sup>10)</sup>:

Հարկ է նշել, որ եթե անգամ ընդունենք, որ 12-րդ դարի 80-ական թթ. սկզբին Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի հետ գործնական հարաբերությունները մտացածին էին և չէին համապատասխանում իրականությանը, այնուամենայնիվ, հայ հեղինակների կողմից այդ հարաբերությունների կարևորումը հերթական անգամ վկայում է այն նշանակության մասին, որ հայ իրականության մեջ տրվում էր կայսրության հետ դիվանա-

---

<sup>7)</sup> Նույն տեղում:

<sup>8)</sup> Halfter P., Die Staufer und Armenien, S. 191.

<sup>9)</sup> Ղ. Ալիշան, նշվ. աշխ., էջ 466:

<sup>10)</sup> Այս հնարավոր հանդիպման վերլուծության մասին նաև P. Halfter, Die Staufer und Armenien, S. 190-191:

գիտական փոխառնչությունների հաստատմանը: Ընդ որում, ուշադրության արժանի է նաև այն հանգամանքը, որ հերթական անգամ փորձ էր արվում այդ հարաբերություններն օգտագործել որպես հակակշիռ՝ Բյուզանդական կայսրության դեմ մղվող քաղաքական և մշակութային պայքարում:

Սրբազան Հռոմեական կայսրության և Կիլիկյան Հայաստանի փոխհարաբերությունները կարևորելու միտումը տեսանելի է նաև արևմտյան հեղինակների մոտ: 12-րդ դարի 80-ական թթ. կեսերին Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի և Ռուբինյան իշխանության միջև դիվանագիտական փոխհարաբերությունների մասին հետաքրքիր տեղեկատվություն է հաղորդում գերմանական ժամանակագիր Գոթֆրիդ Վիտերբացին (Գոթֆրիդ ֆոն Վիտերբո): Վերջինս կայսերական պալատում և պապական արքունիքում դիվանագիտական առաքելության մեջ գտնված հույների, սարացիների և պարսիկների կողքին հիշատակում է նաև հայերին, ովքեր իրեն ապահովել են արժեքավոր տեղեկատվությամբ<sup>11</sup>: Այս ընդհանրական տեղեկությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ նույնիսկ եթե հայկական դեսպանությունը Եվրոպայում գտնվելու ընթացքում անմիջական հանդիպում չի ունեցել Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի հետ, այնուամենայնիվ, որոշակի ուշադրության է արժանացել կայսերական արքունիքի կողմից<sup>12</sup>:

Պահպանված տեղեկությունները վկայում են այն մասին, որ սրբազան հռոմեական կայսրը ևս քննարկվող ժամանակահատվածում պատրաստ էր փոխշահավետ պայմաններով ընդառաջ գնալ Ռուբինյանների քաղաքական ծրագրերին: Այս առումով հիշատակության արժանի են դարձյալ Վարդանի մոտ պահպանված տեղեկություններն այն մասին, որ Շիկամորուսը դեռևս մինչև խաչակրաց արշավանքը Լևոնի մոտ է ուղարկում երեք պատվիրակների. «Եւ երիցս անգամ դեսպան յղեաց առ Լևոն, և ոչ հասաւ առ նա»<sup>13</sup>: Ցավոք, հեղինակը չի նշում, թե որտեղից էին այդ պատվիրակները, ինչը հնարավորություն կտար ավելի ամբողջական պատկերացում կազմել պատվիրակության առաքելության մանրամասների մասին<sup>14</sup>:

<sup>11</sup> P. Halfter, *Die Staufer und Armenien*, S. 191.

<sup>12</sup> Böhmer J. F., *Regesta imperii*, IV, 2, *Die Regesten des Kaiserreichs unter Friedrich I. 1122 (1152)-1190*, Wien, Köln, Weimar, 2011, S. 330:

<sup>13</sup> Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, էջ 136:

<sup>14</sup> Vartan le Grand, *Extrait de l'histoire universel*, RHC, Documents Arméniens T. 1,

Ուշագրավ է, որ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի կենսագիր Օտտոն Ֆրայզինգենցու (Օտտոն ֆոն Ֆրայզինգեն) «Ժամանակագրության» մեջ նույնիսկ պահպանվել է վկայություն, ըստ որի՝ դեռևս Եվգենիոս Գ պապի (1145-1153 թթ.) և հայոց Գրիգոր Գ կաթողիկոսի (1113-1166 թթ.) միջև հաստատվել է նամակագրություն, և ըստ գերմանացի հեղինակի՝ նրանց միջև «շփումը ջերմ էր»<sup>15</sup>:

Արևմտյան կայսրության և Կիլիկիայի հայոց իշխանության միջև դիվանագիտական շփումների հաջորդ ուշագրավ դրվագը թվագրվում է 1189 թվականով, երբ Տարսուսի արքեպիսկոպոս Ներսես Լամբրոնացին հոգեգալստյան տոնին հանձնարարություն է ստանում Լևոն Բ-ից գնալ Հռոմկլա և այնտեղ կաթողիկոսի հետ քննարկել դեպի Արևելք արշավող սրբազան կայսեր ընդունելության հարցը: Լամբրոնացուն չի հաջողվում ավարտին հասցնել Ռուբինյան իշխանի հանձնարարությունը, քանի որ արքեպիսկոպոսը Մարաշ քաղաքի մոտակայքում հարձակման է ենթարկվում թուրքմենների կողմից, որի արդյունքում սպանվում են նրա պահակախմբի անդամները և 20 կուսակրոն հոգևորականներ<sup>16</sup>: Չնայած այս առաքելության ձախողմանը՝ Ներսեսի հաղորդած տեղեկատվությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Լևոնն արդեն նախապես տեղեկացված է եղել Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի ժամանման մասին<sup>17</sup>:

Ժամանակակից մի շարք հեղինակների կարծիքով Լևոնը իշխանը, Ներսես Լամբրոնացին և Գրիգոր Դ-ն ընդառաջ են գնացել գերմանական կայսեր բանակին, որից հետո նրանք լսել են, որ Ֆրիդրիխ Ա-ն մոտենում է Սելևկիա քաղաքին<sup>18</sup>: Թերևս սա ամենահավանական տարբերակն է Շիկամորուսի արևելյան արշավանքի ժամանակի և ուղղության մասին հայկական կողմի տեղեկացվածության վերաբերյալ, քանզի մեզ հասած պատմագիտական նյութը հնարավորություն չի տալիս այս հարցի շուրջ կատարել որևէ այլ եզրակացություն: Առավել ևս, որ, ի տարբերություն քննարկվող ժամանակաշրջանի մի շարք հեղինակների, որոնց հաղորդած տեղեկությունները Սրբազան Հռոմեա-

---

pp. 440-441: Հմմտ Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, էջ 136:

<sup>15</sup> Roma-Armenia sous la direction de Mutaftian C., Rome, 1999, p. 126.

<sup>16</sup> Tournebize F., Histoire politique et religieuse de l'Arménie depuis les origines des Arméniens jusqu'à la mort de leur dernier roi (l'an 1393), Paris, 1900, p. 272.

<sup>17</sup> Ներսես Լամբրոնացու այս հիշատակության մասին մանրամասն Recueil des historiens des croisades, Documents Arméniens T. 1, Paris, 1869, p. 564.

<sup>18</sup> Halfter P., Die Staufer und Armenien, S. 194.

կան կայսրության և Կիլիկյան Հայաստանի դիվանագիտական հարաբերությունների լուսաբանման տեսանկյունից շատ հարցերում միանշանակ չեն, պետք է բարձր գնահատել Ներսես Լամբրոնացու ճշմարտասիրությունը և պատմական նյութը հնարավորինս օբյեկտիվ շարադրելու ձգտումը:

Պատմագիտության մեջ շրջանառվող տեսակետներից մեկի համաձայն՝ Լեոնը ոչ թե մեկ, այլ երկու կամ նույնիսկ ավելի անգամներ է պատվիրակներ ուղարկել Արևելք արշավող Ֆրիդրիխ Շիկամորուսին ընդառաջ: Մասնավորապես Ս. Պապիկյանը նշում է. «Հայերը անձկանօք կը սպասէին մեծ վեհապետին: Լեոն ետեւէ ետեւ պատգամաւորներ կը դրկէր անոր, որոնք դժբախտաբար չէին հասներ՝ Թուրքմէններէն խափանուած»<sup>19</sup>: Հավանական է, որ հեղինակը նկատի է ունենում ոչ միայն խաչակիրներին ընդառաջ գնացած պատվիրակությունը, այլև ավելի վաղ Եվրոպա ուղևորված դեսպաններին, որոնք, ըստ էության, հետապնդում էին նույն նպատակը:

Կիլիկյան Հայաստանի՝ խաչակրաց արշավանքի շրջանակներում Սրբազան Հռոմեական կայսրությունից ունեցած սպասելիքները պատկերացնելու տեսանկյունից կարևոր են նաև խնդրո առարկա ժամանակաշրջանում Ներսես Լամբրոնացու մշակած երկու թագավորօրհներքները, որոնցից մեկը կազմված է «ըստ մեծի եկեղեցւոյն Հռոմայ», իսկ մյուսը՝ «ըստ Հայաստանեացս աւրինաց»<sup>20</sup>: Ինքը՝ Լամբրոնացին, վերոնշյալ թարգմանության առնչությամբ գրում է. «Աղաչեմ զիմաստուն ընթերցողսդ ոչ աւելորդ համարել զմեր ի սոյն վաստակ, որ ծարաւի էաք եւ Հռոմայ եկեղեցւոյն կարգացն, ընդ այլ գիտութեանց, եւ սովաւ զովացաք եւ թողաք զկնի եկելոց»<sup>21</sup>՝ ակնարկելով, որ ինքը լատինական եկեղեցու ծեսերը թարգմանել է սոսկ հայ ծիսագետներին ծանոթացնելու, ոչ թե գործածության համար: Սակայն ակնհայտ է, որ Տարսուսի արքեպիսկոպոսի աշխատանքն ավելին էր, քան սոսկ թարգմանությունը: Իրականում այն հայ կրոնաքաղաքական շրջանակների կողմից

<sup>19</sup> Պապիկեան Ս., Հայերը եւ խաչակիրները, Հանդէս ամսօրեայ հայագիտական ուսումնաթերթ, Վիեննա, 1965, էջ 376-377:

<sup>20</sup> Կիլիկյան Հայաստանում հռոմեական եկեղեցու կարգաց գրքի կիրառության մասին մանրամասն՝ Ակինեան Հ., Ներսէս Լամբրոնացի, կյանքն ու գրական վաստակները, հանդերձ ազգաբանութեամբ Պահլաւունեաց ու Լամբրոնի Հեթումեանց, Վիեննա, 1956, էջ 304-305:

<sup>21</sup> Նույն տեղում, էջ 306:

արևմտյան հոգևոր-մշակութային արժեքների նկատմամբ զիջողականության և հնարավորության սահմաններում դրանք նաև հայկական ազգային հետ համադրելու փորձերի հերթական դրսևորումն էր՝ հանուն առաջնային նպատակի կենսագործման, այն է՝ հայոց թագավորության վերականգնման:

Ինչ վերաբերվում է խաչակրաց երրորդ արշավանքի նախօրեին Սրբազան Հռոմեական կայսրության և Ռուբինյան իշխանության միջև փաստացի դիվանագիտական հարեբերություններին, ապա, դարձյալ անդրադառնալով հայկական պատվիրակության և կայսեր միջև սպասվող հանդիպմանը, հարկ է նշել, որ, բնականաբար, այս հանդիպման մասին այլևս խոսք լինել չէր կարող, քանի որ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսը 1190թ. հունիսի 10-ին մահացավ Սելևկիա քաղաքից ոչ հեռու<sup>22</sup>:

Ուշագրավ է, որ խաչակրաց արշավանքի շրջանակներում Ֆրիդրիխի կողմից Կիլիկյան Հայաստանի նկատմամբ դրսևորած հետաքրքրությունը միանշանակ գնահատականի չի արժանացել միջնադարյան հեղինակների կողմից՝ երբեմն մեկնաբանվելով ընդհուպ որպես փորձ՝ Արևելամիջերկրածովյան ավազանում հերթական պետությունը նվաճելու ուղղությամբ: Այս առումով յուրահատուկ է Անանուն Եդեսացու «Ժամանակագրության» մեջ պահպանված հիշատակությունը Ֆրիդրիխի արշավանքի մասին, որտեղ այն դիտարկվում է գրեթե որպես թշնամական ներխուժում Կիլիկյան Հայաստան. «Իսկ այնտեղից նա չարաքաստիկ կերպով մտավ Կիլիկիո երկիրը: Եթե ներխուժեր մահմեդականների երկրները, գուցե կարողանար որևէ օգուտ տալ, քանի որ հողը դորդում էր նրա առջև, և ողջ Ասորիքի մահմեդականները ահուդողի մեջ էին ընկել // նրա գալու պատճառով»<sup>23</sup>:

Կարևոր է փաստել սակայն, որ չնայած կողմերի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման ուղղությամբ կատարվող փորձերի փաստացի արդյունքները տեսանելի դարձան միայն Ֆրիդրիխ I-ի մահից հետո՝ Հենրիխ VI-ի օրոք, սակայն դրանց հիմքերը դրվել են դեռևս Շիկամորուսի կառավարման տարիներին: Ավելին, 12-

---

<sup>22</sup> Ֆրիդրիխ Ա Շիկամորուսի անսկսկալ մահվան հանգամանքների մասին մանրամասն Venetz D., Kaiser Friedrich I. Barbarossa, Tod und Mythos, Nordstadt, 2008, S. 6-7:

<sup>23</sup> Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, 12, Ասորական աղբյուրներ, Անանուն Եդեսացի, Ժամանակագրություն, Երևան, 1982, էջ 156:

րդ դարի 90-ական թթ. Կիլիկյան Հայաստանի և Սրբազան Հռոմեական կայսրության միջև գործնական հարաբերությունների հաստատումը Ֆրիդրիխի արևելյան քաղաքականության տրամաբանական հետևանքն էր<sup>24</sup>:

Կիլիկյան Հայաստանի հետ կայսրության դիվանագիտական փոխհարաբերությունների հեռանկարի վերաբերյալ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի ունեցած ծրագրի մասին հետաքրքիր տեսակետ է արտահայտում Է. Այկոֆը: Վերջինիս կարծիքով չի կարելի վստահաբար փաստել, թե այն զարգացման ընթացքը, որ ունեցավ Կիլիկյան Հայաստանի նկատմամբ Հենրիխ VI-ի վարած քաղաքականությունը 12-րդ դարի 90-ական թթ., կազմում էր կայսրության՝ մի քանի դար շարունակ մշակվող արտաքին քաղաքական հայեցակարգի տրամաբանական շարունակությունը: Ավելին, հեղինակի կարծիքով միանշանակ չի կարելի եզրակացնել, թե «արդյո՞ք Ֆրիդրիխն ընդհանրապես մտորում էր այն գաղափարի մասին, որն իր որդի Հենրիխը հետագայում իրականացրեց՝ կապված հայկական իշխանությունը թագավորություն հռչակելու հետ»<sup>25</sup>:

Սակայն, Հենրիխ VI-ի՝ 12-րդ դարի վերջին տասնամյակում Արևելամիջերկրածովյան ավազանում վարած քաղաքականության վերլուծության արդյունքում կարելի է արձանագրել այն փաստը, որ կայսրն իսկապես առաջնորդվում էր իր նախորդների կողմից արդեն մշակված գաղափարախոսությամբ՝ նպատակ ունենալով տրամաբանական ավարտին հասցնել Ֆրիդրիխի կողմից գործնական հիմքերի վրա դրված ծրագիրը: Այլ կերպ ասած՝ Արևմուտքի կայսեր միջոցով Լևոնի կարգավիճակի բարձրացումը և որպես թագավոր օծումը սոսկ Ռուբինյան իշխանի և Հենրիխ VI-ի միջև բանակցությունների առարկա չէր, այլ արդեն մշակված քաղաքականության արդյունք: Այսպիսի տեսակետ արտահայտում է նաև Ֆ. Տուրնեբիզը, ըստ որի «Այս մահը պարզապես հետաձգեց Լևոնի նախագծի իրականացումը: Գերմանա-

<sup>24</sup> Հենրիխ VI-ը շարունակում էր Ֆրիդրիխ Ա-ի քաղաքականությունը ոչ միայն Կիլիկյան Հայաստանի հետ փոխհարաբերություններում, այլև փորձում էր ամբողջությամբ կյանքի կոչել նրա կողմից գործնական հիմքերի վրա դրված համընդհանրական գաղափարախոսությունը: Հենրիխ VI-ի համընդհանրական քաղաքականության մասին Лампрехт К., История германского народа, т. 2, часть. III и IV, Москва, 1895, с. 115-120:

<sup>25</sup> Eickhoff E., Friedrich Barbarossa im Orient, Kreuzzug und Tod Friedrichs I, Tübingen, 1977, S. 152.

կան կայսր Հենրիխ VI-ը կատարելու էր իր հոր կողմից տրված խոստումը»<sup>26</sup>: Ըստ Բակուրանի՝ «Ահա այս առթիվ»<sup>27</sup> Լևոնի հետևած քաղաքականության արդյունքը կը լինի՝ նորօրինակ թագ Ալման (գերմանացի) կայսրեն, թեև Ֆրետերիք Պարպարոսայի ջրահեղձ մահուան պատճառով թագադրությունը կը յապաղի»<sup>28</sup>: Նման տեսակետ է հայտնում նաև Ռ. Հիշթանդը, ում կարծիքով Կիլիկյան Հայաստանի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացումը Ֆրիդրիխի համար պակաս առաջնային չէր, քան իրենց՝ հայերի համար: «Երկուստեք անհապաղ, հրատապ դիտարկվող հանդիպմանը Կիլիկյան Հայաստանի Լևոն II-ի հետ խանգարում է կայսեր մահը»<sup>29</sup>:

Ուշագրավ է, որ Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի մոտեցումը Կիլիկյան Հայաստանի հետ փոխհարաբերությունների հարցում փորձեց զարգացնել նաև Հենրիխ VI-ի որդին՝ Ֆրիդրիխ II-ը (1212-1250թթ.), ով ևս գտնում էր, որ իր մերձավորարևելյան քաղաքականության շրջանակներում Կիլիկյան Հայաստանին որպես տարածաշրջանում կայսրության հենարան պահելու ամենաարդյունավետ տարբերակը Սրբազան Հռոմեական կայսեր կողմից ուղարկված թագով թագադրության փաստի շրջանառումն է<sup>30</sup>: Հարկ է նշել սակայն, որ վերջինիս փորձերի արդյունքում որևէ շոշափելի հաջողություն չարձանագրվեց:

<sup>26</sup> Tournebize F., նշվ. աշխ., էջ 185:

<sup>27</sup> Հեղինակը նկատի ունի այն, որ հաշվի առնելով նախկինում խաչակիրներին հայերի ցուցաբերած օժանդակությունը՝ Կղեմես Գ պապը խաչակրաց նոր արշավանքի նախօրեին նորից ակնկալում էր Ռուբինյան իշխանի և հայոց կաթողիկոսի աջակցությունը և «հայոց քրիստոնեական պարտաճանաչության վերստին կոչում կ'ընէ»: Բակուրան, Մի տեսութիւն Կիլիկիոյ հայկական իշխանության վրայ, Նիկոսիա, 1904, էջ 16:

<sup>28</sup> Նույն տեղում, էջ 16-17:

<sup>29</sup> Hiestand R., *Precipua tocius christianismi columpna: Barbarossa und der Kreuzzug, Friedrich Barbarossa, Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers* / Hrsg. von A. Haverkamp, Sigmaringen, 1992, S. 92. Նույն տեսակետն է հայտնում նաև Մ.- Ս.Շեվալիեն: Chevalier M.-A., *Les orders religieux-militaires en Arménie cilicienne: Templiers, hospitaliers, teutoniques Arméniens à l'époque des croisades*, Paris, 2009, p. 113:

<sup>30</sup> La couronne d'Arménie: Un document récemment découvert, illustrant les relations entre l'empereur Frédéric II et le roi Hét'oum I<sup>er</sup>, La Méditerranée des Arméniens XIIe-XVe siècle, sous la direction de Mutaftian C., Paris, 2014, pp. 101-120:

Այսպիսով, չնայած երկու պետությունների միջև դիվանագիտական հարաբերությունները փաստացի հիմքերի վրա դրվեցին միայն 12-րդ. 90-ական թթ. վերջին, սակայն ի դեմս ստեղծվելիք Կիլիկիայի հայոց թագավորության Արևելքում վստահելի քրիստոնյա ուժ ձեռք բերելու գաղափարը Սրբազան Հռոմեական կայսրության քաղաքական շրջանակներում դեռևս շտաուֆենյան առաջին կայսրերի օրոք մշակված քաղաքական ծրագրի անբաժանելի մասն էր կազմում: Դրա մասին է վկայում այն փաստը, որ Մերձավոր Արևելքի, մասնավորապես Կիլիկիան Հայաստանի նկատմամբ Հենրիխ VI-ը հիմնականում պահպանեց և զարգացրեց Ֆրիդրիխ Շիկամորուսի քաղաքականության սկզբունքները<sup>31</sup>: Այս քաղաքականության տրամաբանական արդյունքն էլ եղավ Լևոն Բ-ին ուղարկված թագավորական թագը:

**LIANA AGHABEKYAN**  
(ASPU)

#### **DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE HOLY ROMAN EMPIRE AND CILICIAN ARMENIA IN THE 80'S OF THE XII CENTURY**

In the 80's of the 12th century, the Holy Roman Empire and Cilician Armenia began to undertake practical steps towards the establishment of diplomatic relations between the two States. This would enable Friedrich I to extend the boundaries of Empire's political and cultural domination to the East and get him one step closer to the implementation of a universal ideology.

The development of diplomatic relations with the Western Empire had not only political but also a civilizational significance for the Armenian State, as it would also solve a cultural orientation problem of Cilician Armenia. In fact, the establishment of allied relations with the Western empire presupposed that under the conditions of the East-West civilizational conflict the Armenian State will lean toward the Western cultural environment.

---

<sup>31</sup> St'u Toeche T., Kaiser Heinrich VI., Leipzig, 1867, S. 369-396: